

Ihmisiin kohdistuvien vaikutusten arviointi kaavoituksessa

Maankäyttö- ja rakennuslain (lyhennys MRL) tavoitteena on järjestää alueiden käyttö ja rakentaminen niin, että siinä luodaan edellytykset hyvälle elinympäristölle sekä edistetään ekologisesti, taloudellisesti, sosiaalisesti ja kulttuurisesti kestävä kehitystä.

Lain keskeinen sisältö voidaan tiivistää seuraaviin kolmeen periaatteeseen:

- Yhdyskuntien kehitys kestäväälle pohjalle
- Kansalaisille paremmat mahdollisuudet vaikuttaa
- Kunnille enemmän päätösvaltaa kaavoituksessa.

Otteita maankäyttö- ja rakennuslaista

9 § Vaikutusten selvittäminen kaavaa laadittaessa

Kaavan tulee perustua riittäviin tutkimuksiin ja selvityksiin. Kaavaa laadittaessa on tarpeellisessa määrin selvitettävä suunnitelman toteuttamisen ympäristövaikutukset, mukaan lukien yhdyskuntataloudelliset, sosiaaliset, kulttuuriset ja muut vaikutukset. Selvitykset on tehtävä koko siltä alueelta, jolla kaavalla voidaan arvioida olevan olennaisia vaikutuksia.

62 § Vuorovaikutus kaavaa valmisteltaessa

Kaavoitusmenettely tulee järjestää ja suunnittelun lähtökohdista, tavoitteista ja mahdollisista vaihtoehdoista kaavaa valmisteltaessa tiedottaa niin, että alueen maanomistajilla ja niillä, joiden asumiseen, työntekoon tai muihin oloihin kaava saattaa huomattavasti vaikuttaa, sekä viranomaisilla ja yhteisöillä, joiden toimialaa suunnittelussa käsitellään (osallinen), on mahdollisuus osallistua kaavan valmisteluun, arvioida kaavoituksen vaikutuksia ja lausua kirjallisesti tai suullisesti mielipiteensä asiasta.

63 § Osallistumis- ja arviointisuunnitelma

Kaavaa laadittaessa tulee riittävän aikaisessa vaiheessa laatia kaavan tarkoitukseen ja merkitykseen nähden tarpeellinen suunnitelma osallistumis- ja vuorovaikutusmenettelyistä sekä kaavan vaikutusten arvioinnista.

Kaavoituksen vireilletulosta tulee ilmoittaa sillä tavoin, että osallisilla on mahdollisuus saada tietoja kaavoituksen lähtökohdista ja osallistumis- ja arviointimenettelystä...

Sosiaali- ja terveysalan toimijoiden näkökulmasta kaavaprosessi voi toimia eri intressiryhmien kohtauspaikkana, strategisen keskustelun areenana ja monialaisten vaikutusten ja näkökulmien tunnistamiskenttänä. Eri kaavatasoilla tapahtuvat päätökset voivat tukea hyvinvoinnin ja terveyden tavoitteiden sisältöjen toteuttamista.

Kaavatasot	Sosiaali- ja terveystoimen kiinnostus
MAAKUNTAKAAVA Useampaa kuntaa koskevat maankäyttökysymykset	Palvelurakenteen muodostumista suosiva maankäyttö ja luontevat kasvusuunnat. Pääliikenneverkko ja yhdyskuntarakenne joukkoliikennettä suosivaksi. Seudulliset virkistysalueet ja niiden verkostoituminen.
YLEISKAAVA Kunnan sisäinen maankäyttö	Joukko- ja kevyenliikenteen reitit. Asuntoalueiden mitoitus peruspalveluja turvaamaan. Palvelualueet ja verkostoituminen, palvelujen saavutettavuus. Viher- ja virkistysalueet.
ASEMAKAAVA Kunnan osa, asuntoalue, asuntoalueen osa	Palveluiden ja liikenneverkon yhteensovitus. Ennaltaehkäisevien asuntoalueiden hahmottaminen. Esteettömyys piha-, kortteli-, virkistys- ja viheralueilla. Palvelujen tilan tarve, palveluiden sijoittaminen, verkostoituminen. Esteettömyys, liikkumisesteetön kulkutie. Väljiä porrashuoneita suosivat kaavamääräykset. Asuinkortteleihin sisältyvä liike/palvelutilat. Yhteistilojen vähimmäismäärä. Piha- ja leikkiympäristöt. Meluttomuus esim. meluaidat, liikennemelun torjunta.

IVA kaavoitusprosessissa

Kaavaprosessilla tarkoitetaan kaavan laadinnan kokonaisuutta, joka kestää aina vireille tulosta kaavan hyväksymiseen. Vaikutusten arvioinnin vaiheiden tulee niveltä luontevasti osaksi kaavoitusprosessin vaiheita. Tällöin arviointi ei ajoitu suunnitteluprosessin loppuvaiheeseen, vaan kulkee mukana läpi prosessin. Arvioinnissa korostuu aina kaavakohtaisuus; arvioitavat vaikutukset ja arviointimenetelmät määräytyvät kaavan vaatimusten ja sisältöjen mukaisesti. (Mäkäräinen 2003).

Kunnissa on hyvin vähän foorumeita kunnan yhteisille laajemmille tavoitekeskusteluille. Joissain kunnissa on nyttemmin tähän tarpeeseen viritetty ns. kaupunkifoorumi. Lisäksi kunnissa on harvoin eri hallinnonalojen suunnitelmia kokoavaa tai koordinoivaa tahoja. Tarve kaavoitusprosessin parempaan hyödyntämiseen ja laajentamiseen riippuu siitä, onko muita keskusteluareenoita

käytettävissä. Kaavoitusprosessi olisi niin haluttaessa kehitettävissä luontevaksi foorumiksi kunnan yhteisille laajemmille tavoitekeskusteluille.

Muutamissa kunnissa on kaavoittaja, jolloin hän on usein kunnan ainoa ”tulevaisuuden ammattilainen”. Kuitenkin suurin osa kunnista on ilman omaa kaavoittajaa. Näissä kunnissa palkataan konsultti tarvittaessa. Hänen toimeksiantonsa on yleensä erittäin rajattu sekä sisällöltään että kestoaltaan. Se on lähinnä juridisen kaavan piirtämistehtävä eikä sisällä aikaa minkäänlaisen vuorovaikutusprosessin käynnistämiseksi tai yhteisille tulevaisuuden tarkasteluille. Todennäköisesti myös taito sosiaalisen prosessien käynnistämiseksi on nykyisellään vähäistä, kaavoittajilta ja muilta osallisilta puuttuu sekä koulutusta että kokemusta.

Kaavoitusprosessiin osallistuvat intressiryhmät vaikuttavat kaavan sisältöön oleellisesti. Kun ympäristön aktiivisina käyttäjinä otetaan huomioon lapset, vanhukset ja eri tavoin vammaiset, kaavalla on sosiaali- ja terveydenhuollon näkökulmasta ennaltaehkäisevää vaikutusta ja avohoitopainotteiselle palvelujärjestelmälle syntyy edellytyksiä. Rinnalle nousevat väistämättä myös muut sosiaalitoimen haasteet, erityisesti syrjäytymisen ehkäisy, joka sekkin vaatii yhteistyötä reviirirajojen yli. Yhteistyö synnyttää ”ennaltaehkäisevää kaavoitusta”.

Kaavoittaja saattaa toimeksiantonsa mukaisesti rajoittaa osallistumisen tiukasti kaavan tarpeisiin ja maankäytön suunnitteluun. Tällöin kaavoittaja olettaa, että eri hallinnonaloilla on valmiina selkeä tavoite- ja keinovalikoima, jotka hän vain siirtää kaavaan. Näin ei yleensä ole. Ei myöskään kaavoitusaikatauluun varata aikaa hallintokuntakohtaisten tulevaisuuden tavoitteiden luomiselle. Tällöin ei synny kestävä tulosta. Kiinnostus, aikataulu tai resurssit eivät tue kaavoittajan roolia tulevaisuuskeskustelun ylläpitäjänä kunnassa, joka hukkaa näin ”etsikkoaikansa”. (Tapaninen A & T Kauppinen 1999).

Sosiaalisen ja terveellisen sisältö kaavoituksessa

Sosiaalisesti hyvä ympäristö

- ottaa huomioon yksilön ja erilaisten ryhmien tarpeet ja toiveet, tarjoaa eri ihmisille samanlaiset mahdollisuudet käyttää ympäristöä riippumatta siitä, mihin ryhmään kuuluu tai millainen on
- kohtelee eri osapuolia tasavertaisesti, antaa tasavertaiset mahdollisuudet hyvinvointiin kaikille eri ihmisryhmille
- antaa mahdollisuuden sosioekonomisten, yhteiskunnallisten jne erojen tasoittumiselle
- tarjoaa mahdollisuuksia vuorovaikutukseen ihmisten välillä
- antaa mahdollisuuksia yhteistoiminnalle
- on supportiivinen, selviytymistä tukeva, edesauttaa yksilön selviytymistä joukkovoiman avulla, tukee heikkoja ryhmiä
- suunnitellaan heikoimpien ehdoilla
- rohkaisee omakohtaiseen valmiuteen toimia, liikkua, tehdä tai olla
- turvaa itsenäisyyden
- sallii erilaisuuden, tarjoaa esimerkiksi mahdollisuuden erilaisiin elämäntapoihin
- tarjoaa mahdollisuuden elää omien mutta yleisesti hyväksytyjen tarpeiden mukaan
- ei aiheuta sosiaalisia häiriöitä
- on tarpeeksi monipuolinen, etteivät ongelmat pääse kasautumaan ja kertautumaan
- on turvallinen ja terveellinen, luo turvallisuuden tunnetta

- on viihtyisä ja kaunis, sisältää erilaisia ympäristöarvoja
- sisältää ajallisia kerrostumia, tarjoaa kiinnekohtia alueen historiaan
- on omaleimainen
- antaa virikkeitä ja elämyksiä.
- sisältää erilaisia luonnontekijöitä: Tarjoaa mahdollisuuden nähdä taivasta, vettä, kasvillisuutta, kalliota ja niin edelleen ja seurata vuodenaikojen vaihtumista
- antaa mahdollisuuksia toimimiseen ja liikkumiseen, ympäristö ei ole liian valmis vaan sisältää yllätyksiä, vaihtelevuutta, ”avoimiksi” jätettyjä kohtia, ja jokaisella on jossain määrin mahdollisuus toteuttaa itseään ympäristöä käyttämällä ja muokkaamalla
- on riittävän väljä (toisaalta mainittiin myös, ettei rakentamisen mittakaava tai tiiviys välttämättä ole kovinkaan merkittävä tekijä. Lisäksi muistutettiin kulttuurieroista, jotka aiheuttavat vaihtelua sen suhteen, mitä pidetään väljänä tai ahtaana
- on turvallinen ja terveellinen, ei aiheuta fyysisistä vaaraa tai haittaa, tai alttiutta psyykkisten ongelmien syntymiseen tai syrjäytymiseen
- pidetään kunnossa, hoidetaan hyvin
- ei ole sidottu fyysiseen rakenteeseen, sama rakenne voi ajan mittaan muuttua sosiaalisesti toisenlaiseksi
- mahdollistaa sen, että erilaiset yksilöt ja yhteisöt voivat elää yhdessä ja toimia
- synnyttää kotiseutuylpeyttä: asukkailla on alueesta jotain hyvää kerrottavaa
- jättää yksilöiden valittavaksi, mikä on kenenkin mielestä ja kulloisessakin elämänvaiheessa hyvä ympäristö

Lähde: Manninen 2000 (lista on koottu haastattelemalla 12 kaavoituksen asiantuntijaa)

Sosiaalisesti hyvässä ympäristössä

- voi asua kuka tahansa, asuu mahdollisimman monenlaista väkeä samalla alueella (asukkaiden ikä, varallisuus, terveydentila, asuntojen omistusolot, asuntotyytit, ja niin edelleen.) (toisaalta on myös alueita, joissa asuu hyvin samankaltaisia ihmisiä ja asukkaat kokevat alueensa hyvin viihtyisäksi)
- on erilaisia talotyyppisiä, eri kokoisia asuntoja, mahdollisuuksia erilaisiin elämäntapoihin
- on toimiva ja esteetön liikenneverkko, hyvät edellytykset kevyen ja julkisen liikenteen käyttämiselle ja hyvät yhteydet ympäröiville alueille ja keskustaan
- on palveluita
- on erilaisia tiloja: pieniä kujia, polkuja, tiheää pensaikkoa, valoisia aukioita jne, ja myös ”tyhjiä” alueita, joille ei ole sijoitettu toimintoja, jotka on jätetty rauhaan; eri mielialoille sopivia paikkoja: rentoutumiseen, rauhoittumiseen, toimintaan
- on valoisia ja miellyttäviä pihvoja sekä puistoja ja viheralueita, ja hyvät yhteydet ympäröiville viheralueille
- on yhteisvastuuta ihmisten kesken
- on mahdollisuuksia sosiaalisiin kontakteihin mutta myös eristäytymiseen
- panostetaan sosiaalisuuden kehittämiseen myös muilla kuin fyysisen ympäristön suunnittelun keinoilla
- on asukkaiden yhteistoimintaa, on järjestetty mahdollisuuksia yhteistoiminnalle (esim. yhteistilat, ulkoalueet)

- ihmiset tuntevat olevansa ”kotonaan”, ovat tavalla tai toisella juurtuneet siihen paikkaan
- vallitsee tasapaino ympäröivän luonnon, ihmisten, palveluiden ja asumisen kesken

Lähde: Manninen (2000)

Hyvinvointia edistävä kaava

Hyvinvointia edistävään kaavaan sisältyy yleisiä edellytyksiä (Tapaninen A & T Kauppinen 1999):

- kaavoitus heikomman ehdoilla
- liikkumisesteettömyys
- sekä erityisiä edellytyksiä:
- lähipalveluverkosto
- asumisen ja palveluiden integrointi
- monikäyttöiset tilat

Kaavoitus heikomman ehdoilla

Kaavan sisältöön vaikuttavat oleellisesti kaavoitusprosessiin osallistuvat erilaiset ihmiset. Hyvinvointia edistää, kun ympäristön aktiivisina käyttäjinä otetaan huomioon lapset, vanhukset ja eri tavoin vammaiset ja tavoiteltavaa ympäristöä arvioidaan heidän ehdoillaan. Heitä on mahdollisuuksien mukaan otettava prosessiin tai hankkeeseen mukaan.

Liikkumisesteettömyys kaavassa

Esteetön asumis- ja liikkumisympäristö on ensimmäinen edellytys erilaisten ihmisten suoriutumiselle, kotona asumiselle ja lähipalveluiden saavuttamiselle. On tarkoin pohdittava, kuinka eritasoisissa kaavoissa voidaan edesauttaa esteettömän liikkumisympäristön aikaansaamista.

Asemakaavan liikkumisesteettömyys voi olla esimerkiksi portaaton sisäänkäynti, portaaton pääsy asuntoihin ja yhteisiin tiloihin, hissillisyyden vaatimus, ohjeita maantasokerroksen käytöstä, vaatimus palvelutilojen saavutettavuudesta jne. Yleiskaavaan voidaan sisällyttää myös esteetöntä liikkumista lisääviä mahdollisuuksia, kuten: yhdyskuntarakenteen tiivistäminen, yksityisautoilun tarpeen vähentäminen, sosiaalisten vaikutusten arvioiminen jne.

Lähipalveluverkoston näkyminen kaavassa

Asumista ja erilaisia palveluita tulee tarkastella yhtenä kokonaisuutena. Sosiaali- ja terveystoimen palvelurakenteen muuttuminen avohoitopainotteiseksi asettaa aikaisempaa suurempia vaatimuksia asumis- ja lähipalveluille.

Lähipalveluverkosto muodostuu alueen julkisista, yksityisistä ja asukkaiden omaehtoisista palveluista. Niille on varattava tiloja. Palveluiden tarve vaihtelee eri aikoina. Tiloja on voitava käyttää eri aikoina eri tarkoitukseen. Myös asunnot voivat olla lähipalveluverkoston osia, esimerkiksi: ns. asuntopäiväkodit, ryhmäperhepäiväkodit, palveluasunnot, palveluasuntoryhmät,

ryhmäasunnot, kotipalvelun tukipiste jne. Lähipalveluverkosto korvaa osaltaan laitosrakentamista, jonka volyyymi vähenee.

Yleiskaavaa laadittaessa on yhteistyönä tarkasteltava lähipalveluverkostoa sekä toiminnallisena että tilallisena kokonaisuutena ja kokonaisvolyymina. Mikäli lähipalvelut eivät yksittäisinä tonttivarauksina näy, toteutuminen on syytä varmistaa erikseen hyväksyttävässä asiakirjassa. Asemakaavassa tulee täsmentää lähiverkoston toimintamalli ja esittää tilavaraukset.

Monikäyttöisten tilojen vaatimus

Monikäyttöiset tilat ovat eri aikana eri toimijoiden käytössä. Niitä voi rahoittaa ja hallinnoida yksi tai useampi taho. Tyypillisiä tämänkaltaisia tiloja ovat usean eri hallintokunnan korttelitalot, koulut, asukkaiden yhteisesti hallinnoimat asukastalot tai kerrostalon yhteiset tilat. Asunnot voivat myös olla palvelutiloina ja palata asunnoiksi.

Lähipalveluverkoston toteutuminen on helpompaa, jos tilat ovat monikäyttöisiä. Kaavoitusprosessiin tulee sisällyttää tilojen suunnittelun kanssa vuorovaikutteisesti kulkeva toimintojen suunnittelu. Kaavamerkinnyt vaativat huolellista pohdintaa. Haluttaessa voidaan osoittaa tietty osuus päätoiminnon pinta-alasta tai rakennusoikeudesta johonkin muuhun toimintaan.

Tarkemmin kaavoitus heikomman ehdoilla -periaatteesta

(Tapaninen A & T Kauppinen 1999)

Lapset kaavassa

Mahdollisuus leikkiä ja ympäristön käytettävyys ovat tärkeitä kaavoituksessa huomioon otettavia tekijöitä. Myös alueella liikkumisen turvallisuus, ympäristön inhimillinen mittakaava sekä lapsia että heidän huoltajiaan tukevan palveluverkoston olemassaolo on tärkeää (Horelli 1994.)

Lasten ja nuorten itsensä määrittelemään asuinympäristöön kuuluvat seuraavat seikat (Horelli 1994):

- ekologisuus: luonto, puhdas ilma, roskaamattomuus, eläimet
- fyysisuus: matala ja väljä rakentaminen, pelipaikat ja kokoontumistilat, lapsiystävälliset liikenneratkaisut, jätemaata
- toiminnallisuus: erilaisia toimintoja, harrastuksia, työtä mielekästä osallistumista vaikuttajana
- psykososiaalisuus: kavereita, nuorista välittäviä aikuisia
- organisoituneisuus: yhteistoimintaa eri-ikäisten kanssa, koulun ja virkamiesten välillä
- elämyksellisyys: turvallisuus, yhteisöllisyys, kauneus, eettisyys

Jyväskylän Kekkolassa lapsiystävälliset tavoitteet ja niiden toteutuminen näkyvät kaavassa (Horelli & Vepsä 1995:72-79):

- Pienimittakaavallisuuden tavoitteena, tavoite ei kuitenkaan kaikin osin toteudu esim. väljyyden osalta.
- Liikkumisverkostona, joka ulottuu pihapiireistä puistomaisten viheralueiden kautta lasten rakastamaan metsään.
- Liikkumismuotojen erotteluna. Liikennemuodot on eroteltu yleisesti hyväksytyjen liikennesuunnittelun periaatteiden mukaisesti. Toisaalta kaava ei tue turvallisen seikkailun ympäristöjä. Pääliikenneväylät halkovat asuinkortteleita.
- Kekkolan alikulkutunnelit eivät ole oikeissa paikoissa suoraan liikkuville lapsille.
- Kavereiden tapaamispaikkoina. Toimintakeidas voi oikein viritetyn mahdollistaa pienten ja isojen erillään olon, mutta myös kohtaamisen. Kaavaan merkityt leikki- ja oleskelutilat luovat myös mahdollisuuksia, mutta Kekkolan kaavassa ne ovat mitoitettu ahtaiksi. Puutteena voidaan myös pitää riittävien pelipaikkojen puuttumisen isommille lapsille.
- Aikuisten ja lasten kokoontumistiloina. Kaava antaa mahdollisuuden yhteisten tilojen rakentamiselle korkeintaan 10% sallitusta kerrosalasta, minimialaa kaava ei kuitenkaan vaadi.
- Fantasialeikkien tarpeena. Fantasiapaikaksi jää rakentamaton metsäalue, kortteleiden välissä olevat vapaat alueet eivät helposti vastaanota rakentelupaikkaa
- Lasten kaunis toteutuu rivitaloina ja pienimittakaavaisena otteena.

Horellin (1994:31) Kiteen koululaisten kanssa tekemässä ympäristösuunnitelmassa parhaiksi paikoiksi nousivat kodin jälkeen urheiluun, kirjastoon ja luontoon liittyvät paikat. Koululaisten ympäristösuunnitelmassa (Horelli 1994:37) haluttu asuinympäristö konkretisoitui:

- rakennukset ja ulkoalueet: mielikuvituksellisia ratkaisuja, pois epäsiisteys, rojut, lasinsirpaleet ja humalaiset
- luonto: luonnon voimakas lisääntyminen yhdyskunnassa, eläimiä
- tekemisen ja toiminnan paikat: jännittävät ja monimuotoiset paikat huvipuistoista kioskiin ja kotieläinpuistoon, pelikentät
- yhdyskunnan palvelut: toimintatilat ja kaupat
- tiet: pihapysäköinti pois, liikenneturvallisuus paremmaksi

Samoin Hämeenlinnassa lasten viesteissä korostuu luonnontilaisten alueiden tärkeys ja liikenneympäristön vaarallisuus. Mielikuvakartat ovat tuoneet Hämeenlinnassa suunnitteluun lasten ympäristöstä aineistoa, jota karttataarkasteluun tai maastohavainnoin olisi ollut mahdotonta tavoittaa. Hämeenlinnan Katuman alueella suurin muutos voimassaolevaan asemakaavaan aiheutui lasten mielikuvakartoille merkitsemän "mansikkapaikan" säilyttämisestä metsäisellä, aurinkoisella kalliolla. Voimassaolevan asemakaavan kaksi 5-kerroksista asuintaloa poistettiin kaavasta ja niiden rakennusoikeus siirrettiin matalampana vähemmän tärkeälle metsäalueelle. (Hämeenlinnan kaupunki 1995:12). Samoin läheisen kallion puisto oli luonnontilaisena tärkeä alueen lapsille. Telen matkapuhelinmastolle ei annettu pystytyslupaa puistoon. Kielteisen päätöksen perusteluna käytettiin lasten mielikuvakartalla ilmaiseman luonnonmetsän arvoa.

Yhdyskunnan rakenteen tulisi tukea lapsen liikkumista ympäristössä. Jyväskylän Kekkolassa lähileikkialue on 150 metrin etäisyydellä kotiovelta, 500 metrin etäisyydeltä pääsee lähimetsään ja edelleen elinpiiriin kasvaessa kevyen liikenteen väylät johtavat kauemmaksi perhepuistoon.

Erityisesti lapsiympäristön arviointiin on koottu yhteenvedonomaaisesti seuraava kysymyslista (Allas ym. 1992:49):

- Ovatko eri käyttäjäosapuolet saaneet osallistua suunnitteluun?
- Minkä laajuisella alueella leikkiminen ja toimiminen on mahdollista?
- Ovatko koko ja rakentaminen lapsen mittakaavan mukaisia?
- Ovatko vapaa-alueet toisiinsa kytkettyjä "mahdollisuuksien ja seikkailun verkostoja"?
- Muodostaako alue lapsen toiminnan ja liikkumisen kannalta riittävän suuren kokonaisuuden?
- Onko alueella yhtenäisiä metsiköitä, rantoja ja oleskelutiloja?
- Näkyykö suunnitelmasta alueen palvelujärjestelmän idea ja rakenne?
- Ovatko suunnitteluasiakirjat selkeitä ja kuvataanko niissä myös suunnitteluprosessin sisältöä ja perusteluja?

Vanhukset ja vammaiset kaavassa

Kaavamerkinnöissä on erityisesti vanhusten ja vammaisten huomioimisesta vähän esimerkkejä. Kaavassa asia voi konkretisoida liikkumisesteettömyytenä tai turvallisuutena. Vanhusten ja vammaisten huomioon ottaminen näkyy kaavakarttaa enemmän kaavaselostuksissa ja kaavan tavoitteissa. Esimerkiksi Lapin kunnan keskustan osayleiskaavatyössä (Lapin kunta 1994) kuultiin laatimisvaiheessa mm. vanhuksia ja sosiaalisetoria. Vanhusten antama palaute on sisällytetty kaavan tavoiteaineistoon. Kaavassa tavoitteet ovat konkretisoituneet kevyen liikenteen järjestämisenä tai vanhainkodin läheisen maiseman avartaminen sekä lasten näkemisen varmistaminen merkitsemällä esimerkiksi leikkipuisto vanhainkodin lähelle. Tällöin vanhukset voivat seurata lasten puuhia.

Vanhusten ja vammaisten myönteisen asuinympäristön toteutuminen on epävarmaa niin kauan kuin kaavaselostukseen kirjatulle tavoitteille ei löydy konkreettisia ratkaisuja. Vanhusystävällisen asuinympäristön laatutavoitteet on koottu (Suomen Kaupunkiliiton ym. 1991) tietoja täydentäen. Osa tekijöistä käsitellään yksityiskohtaisemmin myöhemmin:

Vanhusystävällisen asuinympäristön laatutavoitteet	
Lähiympäristön hahmottaminen	selkeys, maamerkit paikkojen tunnistettavuus
Piha-alue	istutukset ja aitaukset, tasaisuus suojaisuus ja vehreys eri-ikäisten ihmisten tarpeiden huomioon ottaminen
Jalankulkuyhteydet	yhteydet kerhotilaan, kauppaan, puistoon ja muihin palveluihin, reittien turvallisuus ja helppokulkuisuus
Elintarvikekauppa	saavutettavuus/sijainti
Tapaamispaikat	palvelutalo, kerhotilat, kahvilat, puistot
Sosiaali- ja terveystalvelut	palvelupisteiden saavutettavuus/sijainti
Liikenneyhteydet	matka pysäkille asunnosta vanhusten käyttämien palveluiden luo yhdyskunnan muihin osiin; sukulaisten ja ystävien, kulttuuri- ja harrastusmahdollisuuksien luo
Turvallisuus	rauhallisuus siisteys valaistus, muita ihmisiä

Mielenterveellinen kaavassa

Mielenterveyttä tukevassa fyysisessä ympäristössä yhdeksi oleelliseksi seikaksi on havaittu keskeneräisyys. Ympäristön keskeneräisyydellä on tarkoitettu väljyyttä, muokattavuutta, mahdollisuutta vaikuttaa itse, erilaisia ajallisia ulottuvuuksia sekä vaeltelumahdollisuutta. Muita asuinympäristön mielenterveellisyttä tukevia tekijöitä ovat Korpelan (1995) ja Tapanisen (1995) mukaan:

- kontrastit
- toiminnallisuus, kanssakäyminen
- yhteys luontoon
- esteettisyys, harmonia
- tuttuus, oma reviiri, turvallisuus

Kaavoitus vaikuttaa fyysisessä ympäristössä olevien muistojen ja symbolien säilymiseen. Muistojen kiinnittymisen myötä alueen tietyistä elementeistä tulee ihmiselle henkilökohtaisia symboleja. Yhteiset kokoontumistilat, rakenteellinen yhtenäisyys, muusta ympäristöstä erottuva kokonaisuus ja luonnollisten rajojen määräämä alue tukevat ihmisen kiinnittymistä alueelle, kuulumista yhteisöön ja minuuden rakentamista osana ympäristösuhdetta. (Kauppinen 1994.)

Pietarsaaren yleiskaavaaluonnokseen on otettu mukaan myös mielenterveyttä tukeva tavoite. Ydinkeskusta on määritelty alueeksi, jossa "aikaa ja tilaa sosiaaliselle kanssakäymiselle, tilaisuuksia ja paikkoja kohtaamiseen, luomiseen ja leikkiin" ... "erityistä huomiota tulee kiinnittää siihen, että elävöitetään kaupunkielämää; sellaisia elämänrytmejä ja ajankäyttöä jotka sallivat kohtaamis- ja vaihdantapaikkojen täyden käytön". (Pietarsaaren kaupunki 1993)

Mielenterveellisen asuinympäristön tärkein piirre on Sinkkosen (1995) mukaan yhteisön olemassaolo. Yhteisö pitää paremmin ajatukset tässä maailmassa. Yhdessä tekeminen pitää myös yllä pieniä päivittäisiä toimintoja ja auttaa hahmottamaan aikaa. Yhteisö voi olla myös keino estää eristäytymistä, ja sen avulla voi tutustua omaan käyttäytymiseensä ja sen vaikutukseen muihin ihmisiin.

Mielenterveellisillä asuinalueilla pitäisi olla kaikenikäisiä ihmisiä. Sukupolvien välinen vuorovaikutus luo suvaitsevaisuutta eri ikäryhmien välille. Alueella tulisi olla luonnollisia kohtaamispaikkoja joissa vaihtaa muutama sana. Suunnittelulla tulisi tukea asumisyhteisöä monin järjestelyin, kuten roskalaatikoiden sijoittelu paikkaan, jossa ihmiset viivähtäisivät hieman kauemmin ja pyykkitupien suunnittelu siten, että niissä asioisi useampi samaan aikaan. (Sinkkonen 1995.)

Esimerkki kaavoituksen sosiaalisista tavoitteista yleiskaavassa

(Riitta Renfors ja Lea Leveelahti, Ilomantsin kunta 25.1.1997)

Asuin- ja elinympäristön toimivuus on ihmisen hyvinvoinnin ja selviytymisen edellytys. Erityisesti asuinympäristön toimivuuden merkitys korostuu lasten, vanhusten ja eri tavalla toimintarajoitteisten ihmisten kohdalla. Asukkaita aktivoiva ja tukeva elinympäristö, jossa yhdistyvät asumisen ja palvelujen verkosto ja jossa asuu eri ikäisiä ihmisiä, luovat edellytykset arjen sujumiselle.

1. Monipuolisen asukasrakenteen turvaaminen

Tavoitteena on, että alueella asuu eri ikäisiä ihmisiä ja että asukasrakenne on tulojaollisesti heterogeeninen ja ehkäisee sosiaalisia riskejä

- mm. omistus-/vuokra-asuntoja samalle alueella, asukasvalinnat

2. Esteettömän asumisen ja rakentamisen edistäminen

Rakentamisessa ja korjaamisessa liikkumisesteettömyys taataan elämisen kannalta keskeisissä osissa asuntoa huomioimalla tasoerotomuus ja perusväljyys. Tällainen esteettömyys mahdollistaa tilojen muunneltavuuden ja mm. asunnon soveltuvuuden eri elämäntilanteissa.

- Tällä tavoin suunniteltu ympäristö on sopiva kaikille ja vähentää myöhempää erityissuunnittelun ja rakentamisen tarvetta ja kustannuksia.

3. Esteettömän ja turvallisen liikkumisen edistäminen

Suunnittelulla luodaan edellytyksiä kevyen liikenteen lisääntyvälle käytölle. Kaavoitus turvaa kaikille soveltuvan asuin- ja liikkumisympäristön, jonka suunnittelussa huomioidaan myös erityisryhmien tarpeet.

- Kevyen liikenteen verkosto on riittävän kattava, turvallinen sujuva ja helppo käyttää.

4. Asukkaiden omatoimisuuden ja yhteisöllisyyden tukeminen

Kaava tukee olemassa olevaa yhdyskuntarakennetta eheyttävällä rakentamisella arvostaen rakennettua ympäristöä, luontoa ja asuinalueen elämänhistoriaa.

- Asuinympäristö suunnitellaan kokonaisuutena ja se antaa asukkaille mahdollisuuden omatoimisuuteen sekä sosiaaliseen vuorovaikutukseen ja yhteistoimintaan.
- Kaavoituksella turvataan riittävät tilat yhteisölliseen toimintaan ulkona ja sisällä.

5. Lähipalvelujen turvaaminen ja saavutettavuus

Asuin- ja elinympäristöjä kehitetään siten, että lähipalvelujen turvaaminen ja kehittäminen mahdollistuu.

- Kaava mahdollistaa julkiset palvelut ja turvaa tilavaraukset paikalliselle tuotannolle.
- Määräykset mahdollistavat asuinrakennusten 1. kerrosten käyttötarkoitusten muuttamisen asumiskäyttöön, palvelutiloiksi
- Olemassa olevien, käytöstä vapautuvien tilojen tilaratkaisut suunnitellaan eri hallintokuntien yhteistyönä ja ratkaisuissa huomioidaan julkisten tilojen muunneltavuus ja monikäyttöisyys.
- Esteetön pääsy julkisiin rakennuksiin ja palvelutiloihin
- Liikenne- ja liikkumisympäristön suunnittelussa huomioidaan lähipalveluiden saavutettavuus

Lähteet

Allas A, Horelli L, Kalliokoski R-L & K Vepsä (1992). Lapsiystävälliseen elinympäristöön. Opaskirja kansalaisille, päättäjille ja suunnittelijoille. Ympäristöministeriön kaavoitus- ja rakennusosaston opas nro 5.

Anttonen A (1989). Tarina tuulenkylästä. Asuntohallitus. Tutkimus- ja suunnitteluosasto. Asuntotutkimuksia 3/1989.

Horelli L (1994). Lasten näköinen elinympäristö. Kokemuksia yhdyskuntasuunnittelun, ympäristökasvatuksen ja ehkäisevän sosiaalipolitiikan välisestä yhteistyöstä Kiteen Reunaan ala-asteella. Ympäristöministeriö. Alueidenkäytön osasto. Tutkimusraportti 3.

Horelli L & K Vepsä (1995). Ympäristön lapsipuolet. ITLA.

Hämeenlinnan kaupunki (1995). Vaikutusten arviointi asemakaavoituksessa. Selostus kokeiluprojektista. Hämeenlinnan kaupungin teknisen viraston asemakaavatoimisto.

Kauppinen T (1994). Alueidentiteetti ympäristövaikutusten arvioinnissa. Stakes. Aiheita 8/1994.

Korpela K (1995). Developing the Environmental Self-Regulation Hypothesis. Acta Universitatis Tamperensis ser A vol 446.

Lapin kunta (1994). Keskustan osayleiskaava. Suunnitelmaselostus 2.2.1994. Maa ja Vesi Oy.

Manninen M (2000). Sosiaalinen ulottuvuus kaavoituksessa. Stakes. Aiheita 32/2000.

Mäkäräinen J (2003). Askel kohti ihmistä - Kaavoituksen sosiaalisten vaikutusten arviointia kehittäneen Sva-projektin loppuraportti. Jyväskylän sosiaali- ja terveystalvelukeskuksen julkaisuja 1/2003. Sosiaali- ja terveystalvelukeskus, Kaupunkisuunnittelutoimisto.

Pietarsaaren kaupunki (1993). Pietarsaaren yleiskaava. Luonnos.

Päivänen J, J Kohl, R Manninen, R Sairinen & M Kyttä (2005) Sosiaalisten vaikutusten arviointi kaavoituksessa. Avauksia sisältöön ja menetelmiin. Suomen ympäristö 766. Ympäristöministeriö.

Sinkkonen K (1995). Mielekäs asuminen tukee mielenterveyttä. Sosiaaliturva 7,10-11.

Suomen kaupunkiliitto, Sairaalaliitto, Suomen kunnallisliitto (1999). Vanhusten asumisen vaihtoehdot. Tavoitteena toimiva vanhustenhuolto.

Tapaninen A (1995). Sosiaalisesti terveen edellytyksiä (esitelmä). TKK/Yhdyskuntasuunnittelun täydennyskoulutuskeskus. Helsinki, Stakes 13.10.1995.

Tapaninen A & T Kauppinen (1999). Ehkäisevä kaava - Voiko terveyttä ja hyvinvointia edistää kaavoituksella? Stakes. Aiheita 41/1999.

Tapaninen A, Kauppinen T, Kivinen K, Kotilainen H, Kurenniemi M & M Pajukoski (2002). Ympäristö ja hyvinvointi. WSOY.

Wäinölä R (1989). Selvitys korttelitupien käytöstä ja sosiaalisesta yhteisöstä Myllärintanhuan alueella. Helsingin kaupunkisuunnitteluviraston yleiskaavaosaston julkaisuja. YA:6/89.